

a prostředků, tedy svým postavením v pracovním procesu. V tomto pracovním procesu je hodnocen a je mu pracovním kolektivem přidělována určitá sociální pozice, a to nejen jako subjektu, ale i jako představiteli určité sociálně věkové skupiny. S tímto hodnocením se jako subjekt více méně identifikuje a je tím ovlivňováno i jeho sebehodnocení.

Proto byl v první fázi longitudinálního šetření proveden výzkum postojů *osazenstva závodu vůči stárnoucím pracovníkům* pomocí dotazníku s řadou otevřených otázek, s řadou projekčních otázek a sémantickým diferencíálem zjišťujícím postoje a hodnocení stárnoucích pracovníků v dimenzi přátelství, kvalifikace a image stáří.

Výběrový soubor tohoto šetření (308 respondentů) byl reprezentativní pro složení zaměstnanců závodu dle věku, kvalifikace i dle typu různých pracovních provozů. Z výsledků vyplývá, že staří zaměstnanci nejsou v práci izolováni, ani podceňováni. 61 % respondentů s nimi pracuje přímo na jednom pracovišti a téměř 59 % odpovědělo, že se s nimi dobře snáší. Jen 8 % respondentů jsou stárnoucí pracovníci buď zcela lhostejní, nebo přiznávají, že se s nimi nesnáší. Po pracovní stránce nejsou staří lidé v závodech podceňováni, jen 10,65 % dotazovaných (převážně lidé s velmi nízkou vlastní kvalifikací, pracující v plně automatizovaných provozech) se domnívá, že na jejich zaměstnávání doplácejí ostatní pracovníci kolektivu.

Přestože v jiných vztazích se neprokázalo pohlaví respondentů jako významný diferenciální faktor, objevilo se v souvislosti s hodnocením pracovního výkonu. Ženy významně více podceňovaly své starší spolupracovníce, což patrně souvisí i s otázkou jejich vlastní kvalifikace.

Postoje k zdravotnímu stavu nepotvrdily obvyklé hypotézy. Více než polovina odpovídajících (53,24 %) považuje zdravotní stav starých spolupracovníků za dobrý, tj. takový, jako je stav ostatních, a 3 % dokonce za lepší, než je stav ostatních. 29,21 % je přesvědčeno, že tito pracovníci mají dokonce méně absencí než ostatní.

Na rozdíl od výsledků v řadě zahraničních výzkumů byli stárnoucí zaměstnanci nejkladněji hodnoceni ve sféře kvalifikace, a to signifikantně více od mladších věkových skupin do 30 let. U 69 % respondentů se v oblasti kvalifikace a pracovní zručnosti neobjevily vůbec žádné záporné asociace vůči stárnoucím.

Negativní hodnocení se však objevilo v oblasti mezilidských vztahů a celkového image stáří, přestože konkrétní staří lidé přímo z pracoviště byli hodnoceni odlišně (kladně). Více než 62 % respondentů obecně hodnotilo staré lidi (ne své spolupracovníky) záporně: nemají zájem se s nimi přátelit, vyhýbají se jim a domnívají se, že staří lidé jsou duševně nevyrovnaní; doporučují, aby se neexponovali, odpovídali a pasivně očekávali pomoc od ostatních; v stáří vidí sociální degradaci. Jak vyplývá z typologie na podkladě trojdimenzionálních projekčních testů, jen 4,12 % respondentů spojuje fakt stáří

s výrazně kladnými asociacemi. Absolutní většina (59 %) hodnotí stáří spíše negativně.

Obsahová analýza otevřených otázek a sémantického diferencíálu naznačuje, že v obecných postojích převládá soucit se starými lidmi (33 %), strach před vlastním stářím (38,33 %) a výrazné negativní asociace se stářím v oblasti existenciální, pocit marnosti, nechuf myslet na tuto fázi života a strach z osamocení ve stáří. U věkově mladších skupin se častěji objevuje snaha starým lidem pomoci. Jinak je však osobní snaha pomoci uváděna podstatně méně často než požadavek, aby stát zasáhl.

Pracovníci Experimentálního gerontologického centra chtějí dále zjišťovat stupeň vědomého či podvědomého ztotožnění se starých lidí s těmito názory a postihnout jejich vliv na subjektivně pocíťovaný zdravotní stav stárnoucích.

Nina Matulová

Mládež ve světle sociologických výzkumů v ostatních socialistických zemích (SSSR, Polsko, Rumunsko, Bulharsko, NDR, Maďarsko)

Každému, kdo pozorně sleduje dění v oblasti sociologických výzkumů mládeže, kdo se seznamuje nebo alespoň systematicky sleduje knižní a článkové publikace, kdo se zajímá, byť mnohdy jen zprostředkovaně, o náplň vědeckých konferencí a sympozií o mládeži, nemůže nepostřehnout, že v posledních zhruba pěti letech se výrazně nejen zmnožila, ale především zkvalitnila produkce prací o mládeži. Myslím, že za jednu z významných determinant této skutečnosti můžeme považovat jistou „institucionalizaci“ sociologického přístupu k mládeži, determinovanou stále vzrůstající potřebou přistupovat k mládeži na podkladě vědeckého poznání jejího postavení, jejích názorů, postojů, aspirací atp. Mládeží a různými aspekty jejího sociálního života se dnes zabývá v jednotlivých socialistických zemích řada institucí, z nichž mnohé se specializují pouze na zkoumání tzv. problematiky mládeže. Vznikají samostatná střediska pro výzkum mládeže, laboratoře sociálního výzkumu mládeže. Při mnoha ústředních orgánech mládežnických organizací pracují stále výzkumné týmy; sociologické výzkumné buňky fungují i při redakcích některých časopisů; mládeží se zabývají nově vytvářené skupiny pracovníků vysokých škol; vznikly a vznikají nové pracovní kolektivy, které se snaží čím dále tím častěji přistupovat k fenoménu mládeže interdisciplinárně a postihnout jednotlivé stránky jejího života v širokém kontextu sociálních vazeb.

Vzestup a posílení institucionální základny sociologického výzkumu mládeže (i kdviž jejich význam nelze přeceňovat) se odrazilo v kvantitě i kvalitě produkce uplynulých let. Řada prací naznačila cesty specifického přístupu k mládeži žijící v socialistických zemích a na podkladě věcné a fundované analýzy specifik odlišných politických a sociál-

ních systémů upozornila na nebezpečnost pasivního přejímání některých poznávacích nástrojů buržoazní sociologie, aplikovaných zvláště v době počátku sociologického přístupu k mládeži. Byly rozpracovány teoretické otázky postavení mládeže ve společnosti (zvláště v SSSR a Rumunsku); mnohé výzkumy postihly specifikum vzorů chování mládeže v socialistických zemích a poskytly i prvotní orientaci v hodnotových systémech současné mládeže. Objevily se i první celistvější portréty mladé generace (SSSR) či mladých lidí určité socioprofesionální skupiny (Polsko, Bulharsko), obrazy procesu sekularizace nové generace (Maďarsko) atd. Vývoj sociologického zkoumání mládeže neprobíhá ve všech socialistických zemích shodně. V některých zemích je tato aktivita stále ještě v počáteční fázi svého vývoje (Bulharsko) a v jiných (především SSSR) již existuje jak silná výzkumná základna, tak i bohatá článková a knižní produkce — bohatá nejenom z hlediska šíře otázek a problémů, ale i z hlediska myšlenkové inovace.

SSSR

Jak uvedl ve svém referátě ve Varně I. Ljuboševskij (*Youth Social Problems Study in the USSR*), zabývalo se v r. 1969 — byť ne trvale — sociálními a sociologickými výzkumy dětí a mládeže v SSSR zhruba 1000 vědeckých pracovníků. V SSSR je dnes mládeži věnována pozornost na půdě vysokých škol a akademií; při některých z těchto institucí byly zřízeny speciální laboratoře pro výzkum mládeže (např. v Leningradě; je vedena V. T. Lisovským). V plánu *Institutu konkrétních sociálních výzkumů* při Akademii věd SSSR byly v minulém roce zařazeny mezi 12 hlavních úkolů i dva úkoly vztahující se bezprostředně k mládeži — úkol č. 8: *Systémová analýza předvídání sociálních potřeb mládeže* a úkol č. 11: *Sociální problémy studentstva*. Pracoviště jednotlivých vysokých škol a akademií se podle Ljuboševského soustřeďují především na realizování dlouhodobých výzkumů a jejich práce jsou nejen teoreticky vysoce fundované, ale přinášejí i zcela nové pohledy na současnou sovětskou mládež (viz např. V. T. Lisovskij, *Eskiz k portretu*, Molodaja gvardija, Moskva, 1969; *Molodož, jejo interesy, stremlenija, idealy*, red. L. N. Kogan, Molodaja gvardija, Moskva, 1969; *Zizněnnyje plany, interesy, stremlenija sovětskoj molodoži*, Molodaja gvardija, Moskva, 1969; S. N. Ikonnikovová, V. T. Lisovskij, *Molodož o sebe a svojich svjorstnikach*. Leninizdat, Moskva, 1969). Některé z těchto prací se pokoušejí o celistvější pohled na současnou sovětskou mládež, aniž by opomíjely brát v úvahu její rozrůzněnost a determinanty např. postojové a aspirační heterogenity.

Mimo půdu vysokých škol a akademií věnuje otázkám mládeže značnou teoretickou pozornost mládežnická organizace, konkrétně ústřední orgán Komsomolu. Při ÚV Komsomolu existuje stálá sociologická skupina, jejímž úkolem — kromě realizace vlastních sociologických výzkumů a výzkumů veřejného mínění — je společně se Sovětskou so-

ciologickou společností koordinovat aktivitu v oblasti sociologických výzkumů mládeže. ÚV Komsomolu uskutečnil ve spolupráci s dalšími institucemi cca 20 výzkumů veřejného mínění („*Může lidstvo zabránit válce?*“, „*Co si myslíte o své generaci?*“ apod.). Při ústředních orgánech Komsomolu v některých svazových republikách existují stále výzkumné instituce, které se neomezují pouze na tzv. mládežnickou problematiku, ale zajímají se o rozmanité stránky sociálního života mladých lidí. Např. ve Sverdlovsku existuje při oblastním komitétu Komsomolu *Institut pro otázky mládeže*, který úzce spolupracuje s vysokými školami ve Sverdlovsku. Práce v Institutu se účastní nejen vysokoškolské učitelé, ale i studenti vyšších ročníků a vědeckí aspiranti, pro něž je tato činnost součástí vědecké přípravy (bližší viz V. Mordkovič, V. Sitěněv, *Soziologiske Untersuchungen und Tätigkeit des Jugendverbandes — Erfahrungen des Swerdlowsk. Jugendforschung*, 10, 1969).

Úzké sepětí a spolupráce vysokoškolských pracovišť s Komsomolem a dalšími institucemi jsou pro sovětskou badatelskou aktivitu příznačné právě tak jako spolupráce institucí, jež jsou — měřeno našimi parametry — od sebe geograficky značně vzdáleny. Pracovníci *Laboratoře pro výzkum mládeže* při Leningradské universitě řeší společně s pracovníky ve Sverdlovsku otázky společenské aktivity současné mládeže. Pracovníci Leningradské, Rostovské a Uralské university se spojenými silami snaží postihnout interpersonální vazby ve studentských skupinách a životní plány vysokoškoláků. V letech 1966—1968 byl v Moskvě, Novosibirsku a dalších městech společně realizován výzkum sociálního portrétu mladého výzkumného pracovníka a inženýra; odkryl významné odlišnosti v kulturní úrovni a životním stylu obou zkoumaných skupin pracovníků. Ve výčtu institucí a výzkumů bychom mohli pokračovat ještě dlouho — sovětská produkce je velice bohatá a rozmanitá.

Sovětská badatelé se zaměřují jak na tvorbu světového názoru, společenskou a politickou aktivitu mládeže (především V. G. Mordkovič ve Sverdlovsku a A. S. Kapto v Kyjevě), tak i na problematiku volného času mládeže (A. G. Charčev, M. N. Perfilev, *Dosug molodoži i jejo problemy*, Socialnyje issledovaniya, Nauka, Moskva, 1968), jejich kulturních zájmů (viz např. příspěvek I. Kokoreva a I. Ljuboševského na kongresu ve Varně *Problemy izučeniya otnošenija molodoži k kulture*, informující o výsledcích sociometrického šetření mezi účastníky hnutí známého pod názvem „studěšeskie stroitelnyje otrjady“; práci I. Kogana, *Iskusstvo i my*. Moskva, 1970) a v poslední době zvláště na profesionální orientaci, profesionální aspirace, vztah mladých dělníků k práci atd. (V první řadě zde jmenuji sborník prací *Molodož i trud*, Molodaja gvardija, Moskva, 1970, s příspěvky I. T. Levykina, *Zizněnnyje plany selskoj molodoži*; M. Ch. Titmy, *Faktory opredělajuščije vybor professii*; V. V. Vodzinské, *Orientacija na professii*; S. D.

Artomov, *Socialnyje problemy adaptacij molodogo rabočego na promyšlennom predpri-jatiji* a dalších; dále sborník prací nazvaný *Socialnyje problemy truda i proizvodstva*. Mysl, Moskva - KiW Warszawa, 1969, obsahující mimo jiné stat V. A. Jadova a A. G. Zdravomyslova *Otnošenije k trudu molodych rabočich*, V. V. Vodzinské *O socialnoj obuslovlennosti vybora professii*, V. N. Šubkina *Sociologičeskije problemy vybora professii*, i práci kolektivu vedeného V. S. Němčenkem, nazvanou *Professionalnaja adaptacija molodoži*. IMU, Moskva, 1969).

Životními a profesionálními aspiracemi mládeže z Novosibirské oblasti, konkrétně stále ještě trvajícím handicapem venkovské mládeže v přístupu k vyššímu vzdělání, se ve svém referátě ve Varně zabýval V. Šubkin a D. Konstantinovskij (*On Social Prediction of Youth's Chances for Education*). Neméně zajímavé jsou i výsledky prvního rozsáhlejšího výzkumu vysokoškolských studentů (D. Rubin, J. Kolesnikov, *Student glazami sociologa*, vyd. rostovské university, Rostov, 1968), v němž bylo sledováno, jak se z maturanta postupně vytváří vysokoškolský student.

V úvodní partii této informace jsem uvedla, že současná sovětská sociologie zachycuje značnou šíři problémů a že je myšlenkově bohatá a inovující. Tato skutečnost se nejvýrazněji odráží v pracích převážně teoretického charakteru, ve statich propracovávajících teoretické přístupy k mládeži či analyzujících sociální postavení mládeže v socialistických a kapitalistických zemích (především zde jmenuji I. S. Kona a S. N. Ikonnikovou). Všechny z těchto prací, s nimiž jsem měla možnost se seznámit, jednoznačně popírají existenci generačního konfliktu v SSSR. M. J. Novinská (*Molodož v uslovijach sovremennogo kapitalizma*, Voprosy filosofii, 3, 1969) ve svém literaturou bohatě podloženém článku analyzuje z marxistického hlediska příčiny nedávné politické reaktivizace vysokoškolských studentů v kapitalistických zemích. Porovnává jednotlivé generace a jejich sociální podmínky, bezprostřednost a zprostředkovanost válečných zkušeností a ukazuje, proč nelze studenty považovat za nově se objevivší revoluční sílu. Podobně laděn je i příspěvek S. N. Ikonnikovové a I. S. Kona (*Young People as Social Category*) přednesený ve Varně i práce I. S. Kona (*Zur gesellschaftlichen Stellung der jungen Generation in der Sowjetunion*, Jugendforschung, 12, 1969). Ve své další práci (*Leninskij podchod k problemam molodoži*, Filosofskije nauki, 2, 1970) se Ikonnikovová rozbořem příčin Trockého vyzdvahování speciální role mládeže propracovala až k Marcusemu a dokázala neudržitelnost jeho tvrzení o studentstvu jako zvláštní třídě. V žádné z těchto prací se nepopírá, že by mezi jednotlivými generacemi neexistovaly neshody, determinované jak charakterem odlišných zkušeností nabytých v odlišných sociálních podmínkách, tak i zvláštními se odlišnostmi jednotlivých generací, determinovanými především akcelerací společenského vývoje i koexistencí

a soužitím několika generací, což je dáno obecným prodlužováním biologického věku (viz též I. S. Kon, *Sociologija ličnosti*, IPL, Moskva, 1967, s. 150). Základní hodnoty, především hodnoty celospolečenské, však jsou shodné sdíleny generací dospělých i současnou mládeží.

Sovětská sociologie pokročila v oblasti problematiky mládeže v posledních letech mílovými kroky vpřed. Svědčí o tom i výsledky řady vědeckých zasedání a sociologických konferencí o mládeži, o nichž přinášíji podrobné zprávy odborné časopisy (viz např. V. J. Dobrynin, *K razrabotke sociologičeskich problem molodoži*, Filosofskije nauki, 1, 1970).

NDR

Další zemi, v níž mají výzkumy mládeže pevnou institucionální základnu, je NDR. V této zemi byl v r. 1966 založen *Ústřední ústav pro výzkum mládeže* (Lipsko), který vede W. Friedrich. Koncentruje převážnou část badatelské aktivity orientující se na rozmanité stránky sociálního života mládeže. Ústav realizuje jak úkoly spadající do rámce základního výzkumu, tak i mnohé aplikované výzkumy, vycházející především ze sociální objednávky různých státních, stranických, mládežnických a jiných institucí; výzkumná aktivita však není spjata pouze s touto institucí.

Pracovníci některých vysokých škol se orientují na vysokoškolskou mládež, k níž mají blízko jak prostorově, tak i zájmově a profesionálně. Jmenujme zde např. téměř již deset let fungující skupinu pracovníků Technické university v Drážďanech, systematicky se zabývající výzkumem tvorby světového názoru (H. Schauer, W. Schmidt, *Die Bedeutung der engen Verschmelzung von Theorie und Praxis im Ingenieurpraktikum für die Ausbildung sozialistischer Diplomingenieure*, Wissenschaftliche Zeitschrift der TU, Dresden, 4, 1966; R. Johné, H. Schauer, W. Schmidt, E. Volprich, *Zur Entwicklung des Klassenstandpunkts bei Hochschulstudenten — unter besonderer Berücksichtigung der politischen Einstellungen der Studenten*, Jugendforschung, 10, 1969). Hodnotovým systémem (zejména celospolečenskými hodnotami) se zabývali pracovníci Humboldtovy university v Berlíně, pracovníci Vysoké školy pro tělesnou kulturu v Lipsku a Rubenova institutu pro výzkum vzdělání v Greifswaldu.

Výzkumnou aktivitu Ústředního ústavu pro výzkum mládeže bychom mohli s jistou nutnou dávkou zjednodušení rozdělit na aktivitu zaměřující se jednak na vysokoškolské studenty a příslušníky mladé inteligence, na jejich zapojování do pracovního procesu, jednak na aktivitu koncentrující se na mladé dělníky pracující v průmyslu (zemědělské mládeži, což je vzhledem k stupni industrializace v NDR zákonitě, je věnováno velmi málo pozornosti); přitom se na první místo dostávají otázky přechodu ze střední na vysokou školu, ze základní na učňovskou školu, z učebního poměru do pracovního poměru, tedy problémy adaptace v novém prostředí

a sociální integrace. V uvedeném ústavu byl např. vypracován projekt známého výzkumu *Vysokoškolský student roku 1969*, zaměřeného na postižení politických názorů a postojů studentů, postojů k vysokoškolské reformě, motivů vstupu na vysokou školu, volby studijního oboru atd. Dále byly zjišťovány interpersonální vazby v malých studentských kolektivech, vztahy mezi studenty a učiteli, struktura volného času a celkový „charakter života na akademické půdě“.

Pokud jde o pracující mládež, zahájil Ústřední ústav v r. 1968 longitudinální výzkum mladých dělníků pěti velkých průmyslových závodů v NDR. Mladí lidé zde byli sledováni od doby vstupu do učebního poměru až po vyučení, získání kvalifikace a vstup do pracovního poměru. Na tomto interdisciplinárním výzkumu se podíleli především antropologové, pedagogové, sociologové a psychologové, kteří sledovali somatické, psychické a sociální vývoj mladých lidí a analyzovali působení rodiny, učňovské školy, pracovního kolektivu, řídících a vedoucích složek, mládežnické organizace a mnoha neformálních skupin v procesu formální profesionální průpravy (bližší viz G. Bohring, P. Förster, W. Friedrich, H. Starke, *Youth Research in the G.D.R.*, In: Sociological Research in the G.D.R., Berlin, 1970), Bärbel Bertramová (*Einige Probleme der Arbeits- und Berufseinstellungen bei Lehrlingen und jungen Facharbeitern*, *Jugendforschung*, 12, 1969) informuje o výsledcích dalšího výzkumu mladých dělníků, o zkoumání jejich uspokojení z práce a jeho determinant. Poznamenáme ještě, že uvedený ústav realizoval v uplynulých čtyřech letech několik dalších výzkumů postojů mladých lidí k práci, včetně výzkumu mladých zlepšovatelů. Jeho projekt *Volný čas*, operující s výběrovým souborem reprezentativním pro celou NDR, se snaží postihnout nejen konkrétní „náplň“ volného času, charakter jednotlivých aktivit, ale především vliv mládežnické organizace na způsob trávení volného času i stupeň využívání speciálních zařízení (kluby, knihovny atd.), jež mají mladí lidé k dispozici.

V NDR je věnována velká pozornost (zejména v Ústředním ústavu pro výzkum mládeže) propracovávání jak základních teoretických přístupů k mládeži, tak i metodologii sociálního výzkumu mládeže (viz *Handbuch der Jugendforschung*, red. W. Friedrich, Berlin, 1969). Především W. Friedrich se systematicky a s úspěchem pokouší o vymezení cílů i možností výzkumu mládeže a zdůvodnění jeho nezbytnosti.

POLSKO

Do jistých rozpaků se dostáváme, máme-li hovořit o současné institucionální základně sociologického zkoumání mládeže i o polské produkci posledních let v této oblasti, a to především porovnáváme-li ji s produkcí první poloviny šedesátých let, kdy v Polsku vyšla řada velice dobrých prací zabývajících se nejen dílčími stránkami sociálního života mládeže, ale předkládající i jistý celistvější obraz určitých vrstev mládeže, především

mládeže vesnické (*Młodzież epoki przemian*, Warszawa, 1963; M. Kozakiewicz, *Nowa młodzież*, Warszawa, 1963, přeloženo do češtiny; W. Sokorski, *Współczesność i młodzież* Warszawa, 1963; R. Dyoniziak, *Młodzieżowa „podkultura“*, Warszawa, 1965 včetně výběrů prací o delikventní mládeži; S. Jedlewski, *Nieletni w zakładach poprawczych*, Warszawa, 1962; M. Kozakiewicz, *Młodość w cieniu paragrafu*, Warszawa, 1961; H. Świada, *Młociani przestępcy w więzieniu*, Warszawa, 1961). Práce podobného charakteru jsou v poslední době velice řádkou výjimkou. Polští sociologové jako by se uzavřeli do „mikrotémat“ a „mikrovýzkumů“, které mají vysokou profesionální úroveň, ale trpí rozdrobeností a izolovaností. V jaké míře k této skutečnosti přispívá velice slabá institucionální základna sociologického zkoumání mládeže, „nezájem“ o základní výzkum či jaké jsou další příčiny, nevíme. Faktem je, že většina sociologů, kteří se dříve intenzivně mládeží zabývali, se přeorientovala. Připomeňme si v této souvislosti i návrhy na zřízení *Ústavu pro výzkum mládeže*, jehož funkcí by bylo realizovat interdisciplinární výzkumy mládeže (základní výzkum, operativní výzkumy, především na sociální objednávku) a systematicky rozpracovávat speciální metodologii (bližší viz K. Przecławski, *Rola i pozycja społeczna młodzieży*, *Kultura i Społeczeństwo*, 3, 1969).

Zkoumáním mládeže se již po desetiletí zabývá *Centrum výzkumu veřejného mínění při rozhlase a televizi ve Varšavě*. Z jeho výzkumů (zasahujících pro nás nezvyklou šíří otázek) ve svých pracích čerpá řada sociologů (např. W. Szczerba v práci *Młodzież jako współtwórca Polski ludowej*, *Kult. i Społcz.*, 2, 1969, používá výsledků několika výzkumů tohoto střediska k úvahám o „stupni interiorizace“ „hodnot socialismu“ u polské mládeže). Sociologické výzkumy studující mládeže systematicky rozvíjejí pracovníci *Ústavu pro výzkum vyššího školství* ve Varšavě, pracovníci některých institutů pro přípravu učitelů a dalších vysokých škol. Jistou pozornost výzkumu mládeže věnují i mládežnické organizace. Zdá se, že významnější se mládeží zabývají instituce, které nejsou orgány ústředními, jako např. jednotlivé velké závody, výzkumné ústavy apod. (Od r. 1966 např. systematicky zkoumají učňovskou mládež pracovníci sociologické sekce *Košalinského centra pro vědecké výzkumy*, viz B. Chmielewska, *Z badań nad problemami młodzieży koszalińskiej*, *Kult. i Społ.*, 2, 1968).

V Polsku je věnována pozornost především mládeži vesnické, zjišťujeme zde návaznost na práce typu *Adaptacja młodzieży wiejskiej do klasy robotniczej* (M. Jarosinska, Wrocław, 1961). Výzkumy městské mládeže mají výrazně nižší frekvenci. Řada prací z posledních let se zaměřuje na profesionální a životní aspirace vesnické mládeže. J. Jerschina (*Droga młodzieży chłopskiego pochodzenia do wyszej uczelni*, *Studia Socjol.*, 2, 1969) i M. Los-Bobinska (*Aspiracje i postawy szkolnej młodzieży wobec wsi i zawodu rolnika*, *Wies współczesna*, 10, 1970) sledovaly sociální

a ekonomické determinanty profesionálních a životních aspirací vesnické a zvláště zemědělské (původem) mládeže. Vliv vztahu k práci v zemědělství, životní úrovně na vesnici, dostupnosti konzumních předmětů a stupně urbanizace na rozhodnutí opustit vesnici či v ní zůstat sledoval F. Kolbusz (*Młodzież wiejska o swoim stosunku do zawodu rolnika i indywidualnego gospodarstwa chłopskiego*, Wies współcz., 10, 1970). Výsledky týmového zkoumání příčin odchodu vesnické mládeže do města, motivace tohoto odchodu, jeho průběhu, vytváření nových interpersonálních vztahů, nových životních aspirací jsou uvedeny ve sborníku prací redigovaném Cz. Herodem: *Studia nad adaptacją młodzieży wiejskiej do pracy w zakładach przemysłowych powiatu Chrzanowskiego*, Wrocław, 1969.

Pokud jde o výzkumy dělnické mládeže, převažují v současné polské produkci výzkumy orientující se na profesionální aspirace mladých dělníků, jejich postoje k práci, profesionální integraci mladých lidí pracujících v konkrétních závodech a kombinátech. Cz. Czapow (*Kształtowanie postaw młodzieży pracującej*, Warszawa, 1969) sledoval úlohu podniku v profesionálním rozvoji mladých dělníků, determinanty výkonnosti a uspokojení z práce i vliv dalšího vzdělávání na aktivní postoj k práci. Na vztah mládeže k práci v továrně se zaměřil i M. Kozakiewicz (*Wpływ uprzemysłowienia na życiowe szanse młodzieży*, Kult. i Społ., 2, 1969), upozorňuje zvláště na instrumentální vztah mladých dělníků pocházejících z vesnice k tovární práci. (Práce v továrně = nástroj odchodu z vesnice + nástroj získání dobře placeného zaměstnání.) Podobně J. Marczak (*Młodzież robotnicza w łódzkim przemyśle włókienniczym*, Łódź, 1969) shrnuje výsledky výzkumů mládeže zaměstnané v lodžských textilních závodech a především v rovině deskriptce předkládá údaje o vstupu mládeže do textilních závodů, o procesu profesionalizace a úloze učňovské školy v procesu profesionální průpravy. Uvedme v této souvislosti i práci W. Jasinského a J. Krempy: *Młodzież i praca* (Warszawa, 1968) a studii M. Nowického *Adaptacja młodych robotników w zakładach przemysłowych* (Studia Socjol., 3, 1968).

Přechod vesnické mládeže do měst a profesionalizace mladého dělníka představují v současné době nejčastější náměty sociologických výzkumů mladých lidí v Polsku. Z prací zaměřujících se na jinou sféru sociálního života mládeže uvedme alespoň obsahlejší práci Cz. Matusiewicz: *Charakter i motyw aktywności młodzieży starszej* (Poznań, 1968), I. Kurzelové, A. Kaminského a K. Sowy: *Z badań nad środowiskiem domu studentskiego* (Warszawa, 1968), K. Kwasniewicz: *Przemiany społeczne młodzieży akademickiej Uniwersytetu Jagiellońskiego w dwadzieścialetciu Polski Ludowej* (Zeszyty Naukowe UJ, Prace historyczne CLXXX, Kraków, 1968) i práci S. Szelhausa, *Młodziarni recydywisti* (Warszawa, 1969). A nelze opomenout ani výbornou stať z oblasti trochu okrajové, obsáhlu práci Hanny Malewské, *Economic Development, Mo-*

bility of Population and Process of Social Deviation of Youth (The Polish Sociological Bulletin, 1, 1970).

Hovoříme-li o výzkumech mládeže v jednotlivých socialistických zemích a snažíme-li se postihnout alespoň některá jejich specifika, nelze v případě Polska zapomenout na praxi analýzy dopisů a deníků, jejíž tradice je spjata s jménem Znanieckého a v současnosti Chalasiňského. Metoda analýzy osobních dokumentů má v polských výzkumech mládeže své stálé a pevné místo a je polskými sociology a historiky považována za jeden z nejvýznamnějších nástrojů poznávání současné generace mládeže a za prostředek k zachycování vývojových změn.

BULHARSKO

Informace o institucionální základně sociologického zkoumání mládeže v Bulharsku a především informace o bulharské produkci bude poměrně krátká. Je tomu tak především proto, že tato základna je teprve ve stavu zrodu a že spíše než o uzavřených výsledcích výzkumů můžeme podat informaci o proponované aktivitě, která je velice zajímavá, svým způsobem výjimečná, má pevnou logiku a koncepci.

Počátky obnovené sociologické výzkumné aktivity zaměřené na mládež lze datovat r. 1961, kdy byla v Bulharsku uspořádána první sociologická konference. Na tomto fóru byl dán podnět k realizaci výzkumu mládeže pracující v průmyslu, výzkumu, který organizovala ekonomická komise při ÚV Dimitrova svazu mládeže ve spolupráci s Filosofickým ústavem Bulharské akademie věd.

V současné době představuje stálou institucionální základnu sociologických výzkumů mládeže především *Středisko pro sociologický výzkum mládeže* při ÚV Dimitrova svazu mládeže v Sofii (vede M. Semov). Sociologické výzkumy dále realizuje *Středisko mládežnických výzkumů* při časopise Národní mládež a sociologická skupina ustavená při časopise Mladež. Všechny tyto instituce úzce spolupracují především se Sociologickým ústavem akademie věd.

Jak jsem již uvedla, je dosavadní produkce z diskutované oblasti kvantitativně malá a je spjata především s osobností M. Semova. Uvedme zde starší práci M. Semova *Savremenata Balgarska devojka* (Sofia, 1962), jakož i další studii téhož autora *Potencialnata migracija na selskata mladež kam grada* (Sociologičeski problemi, 2, 1962), v níž jsou uvedeny faktory determinující odliv vesnické mládeže do měst (výzkum byl realizován na vzorku zhruba 10 000 mladých lidí z 215 vesnic). Analýza těchto faktorů potenciálního „rurálního exodu“ je uvedena v další práci téhož autora *Vlijanieto na faktorite oboslavjašči potencialnata migracija na selskata mladež* (Sociologičeski problemi, 4, 1971). Z dalších publikací je významnější práce M. Semova a I. Popova *Socializmat i mladežta* (Sofia, 1969), P. Miteva *Obščestvenijat progres i mladežta* (Sofia, 1969), V. Christova *Učiliščeto i profesionalnoto orientirane na mladežta* (Sociologičeski problemi, 2, 1970), příspěvek I. Popova k výzku-

mu hodnotového systému současné bulharské mládeže *Socialní i mravní cennosti na samovremennata mladež* (Novo vreme, 1965, No 4) i zprávu V. Borisova *A study of the Personal Motivation Choosing the Medical Profession* přednesenou ve Varně.

Aktivita v oblasti sociologického zkoumání mládeže je v Bulharsku ve srovnání s ostatními socialistickými zeměmi stále ještě na počátku; zajímavé jsou však plány a náměty sociologického zkoumání mládeže a především proponovaná dlouhodobá koncepce badatelské aktivity. I když zatím lze hovořit pouze o plánech, zdá se, že jejich tvůrci mají jasnou koncepci, že vědí, co chtějí, a že se snaží vyvarovat se chyb (rozdrobenosti, živelnosti), jímž se nevyhnuly jiné socialistické země včetně Československa. Jejich systém badatelské aktivity je tvořen čtyřmi základními prvky: 1. „Velký“ výzkum — výzkum opakovaný každým 3.—4. rokem na vzorku reprezentativním pro celou zemi; výzkum se má zaměřit především na sociální postavení mládeže, společenskou aktivitu a názory mládeže (výzkum veřejného mínění). Kromě dosažení hlavního cíle — zjištění skutečného sociálního postavení mladých lidí v určitém časovém momentu — se opakováním vytvoří předpoklady pro sledování posunu v názorech, změn ve společenské aktivitě, tedy k systematickému postihování vývojových tendencí a změn. 2. „Patnáctiletý“ výzkum vývoje mladé osobnosti — s cílem sledovat výběrový soubor chlapců a dívek od jejich 14 do 29 let, tedy 15 let, a postihnout tak vývoj jedné generace. Uvažuje se o tom, že za několik let by bylo možno zahájit další „patnáctiletý“ výzkum, tedy výzkum „další“ generace. 3. Periodické výzkumy názorů mládeže na ekonomické, politické problémy za účelem získání poznatků o aktuálních změnách ve vědomí mladých lidí. 4. Výzkumy zaměřené prognosticky — jak se zdá, tvoří nejméně promyšlenou a propracovanou komponentu systému badatelské aktivity.

Plány jsou to jistě velkorysé. Ovšem zatím představují převážně propozice a jejich realizování bude vyžadovat značné úsilí, nadšení i koncentraci sil.

RUMUNSKO

V r. 1968 bylo v Bukurešti zřízeno při ministerstvu pro mládež *Výzkumné středisko pro otázky mládeže*, které vede O. Badina. Jeho úkolem je koordinovat výzkumnou aktivitu a realizovat výzkumy mládeže vlastními silami nebo častěji ve spolupráci s dalšími institucemi. V r. 1968 uskutečnila tato instituce, mající 17 stálých odborných a vědeckých pracovníků (stav v r. 1971), výzkum mládeže pracující v průmyslu a v téže roce se společně s *Výzkumným ústavem ekonomiky a zemědělství* podílela na širokém výzkumu vesnické mládeže. V budoucnu plánuje výzkum orientovaný na postižení vlivu masové komunikačních prostředků na mládež (ve spolupráci se Státním výborem pro rozhlas a televizi a Státním výborem pro kulturu a umění), dále výzkum mladých dívek žijících na vesnici a vysokoškolských studentů (bližší viz O. Ba-

dina, *Le cadre institutionnel de l'étude scientifique de la jeunesse en Roumaine*, Revue Roumaine des Sciences Sociales, Série de Sociologie, 15, 1971; O. Badina, *Das rumänische Jugendforschungszentrum*, Jugendforschung, 13, 1970).

Meritorní orientace rumunských kolegů, i když se vždy nejedná o zaměření dlouhodobé, je velice rozmanitá. Nejlépe nám to dokazuje obsah monometrického čísla rumunské sociologické revue věnovaného pouze příspěvkům zabývajících se mládeží (*Tineretul — factor de schimbare*, red. O. Badina, Colectia: Studii si sinteze, č. 2—3, 1970). V první části, nazvané *Výzkumy — prognózy — integrace*, jsou prezentovány teoretické příspěvky definující sociální postavení mládeže i její společenskou roli a uvažující o nutnosti integrovaného přístupu k mládeži. (F. Mahler, *Mládež a sociální vývoj*; A. Roth, *Sociální status mládeže*; O. Badina, A. Bejan, *Vědecké výzkumy mládeže, orientace a trendy*). Druhá část je věnována výchově a vzdělávání (V. Krasnasevski, *Strategie vývoje a zlepšení výchovy*; O. Neamtu, *Polyprofesionalizace*; T. Popescu, *Vztahy mezi studentem a profesorem*). Třetí část obsahuje příspěvky studující vzory a ideály mládeže (N. Dumitru, *Juvenilní praxe a osobnost teenagera jako objekt sociologického výzkumu*; T. Pruna, *Modely chování adolescentů a preadolescentů*; A. Neculau, *Osoba vůdce ve třídě a dynamika třídy*). V dalších částech je věnována pozornost rodině (L. Topa, P. Barbulescu, *Sociologie rodiny a výchova mládeže k rodinnému životu*; F. Manou, *Sociální chování mladých rodin, v nichž partnerům není více než 30 let*; R. Runceanu, O. Berlogea, *Chování mladých rodin*), volnému času (A. Bejan, D. Buruiana, P. Dănculescu, *Podíl statického a dynamického ve struktuře volného času některých vrstev mládeže*; C. Schifirnet, O. Neamtu, *Od konzumpce kultury k tvořivosti*) a mladým sportovcům (N. Alexe et al., *Sociální integrace špičkových sportovců*; St. Popescu et al., *Některé aspekty intelektuálního vývoje mladých lidí provozujících aktivní sport*; A. Focșaneanu, N. Alexe, E. Wilk, *Sportovní trénink, volný čas a mládež experimentální sportovní školy*).

Rozmanitá a teoreticky fundovaná je i další tvorba rumunských kolegů, publikovaná především v jednotlivých výtiscích Revue Roumaine des Sciences Sociales, Série de Sociologie.

Vracím-li se ještě k informaci o Výzkumném středisku pro otázky mládeže, je tomu tak proto, že bych chtěla připomenout, že toto středisko není jedinou institucí zabývající se sociologickými výzkumy mládeže. (Výzkum mládeže je do jisté míry součástí výzkumné práce Ústavu pro sociální výzkum, Pedagogického ústavu při ministerstvu vzdělání atp.) Středisko také připravuje a pořádá celostátní a mezinárodní vědecká shromáždění. V r. 1968 uskutečnilo pod záštitou UNESCO vědeckou konferenci *Otázky mládeže*, v r. 1969 *Mládež — objekt vědeckého výzkumu* a v r. 1970 — opět pod záštitou UNESCO — symposium *Jak působí masové komunikační prostředky na mládež*.

Nejméně informací máme o našem blízkém sousedu, Maďarsku, jehož tvorba je jazykově obtížně dostupná a jehož „izolovanost“ je umocňována i velmi sporadickým publikováním prací v některém ze světových jazyků.

V uplynulých letech bylo v Maďarsku realizováno poměrně hodně výzkumů mládeže. Nezbytnost vědeckého zkoumání mládeže je přímo zakotvena v zákonu o mládeži, podle něhož „... je nutné zajišťovat vědecké zkoumání mládeže, jejich jednotlivých skupin tak, aby naše poznání odpovídalo reálné skutečnosti. Výsledky výzkumu je nutné v zájmu cílevědomé politiky uplatňovat v široké míře v praxi...“.

Jak uvádějí T. Halay a L. Módra ve svém článku (Tudományos kutatások az ifjúságról — Vědecké výzkumy mládeže, Társadalmi Szemle, 12, 1971), trpěla výzkumná aktivita minulých let především živelností, roztržitostí, vzájemnou neseplatostí a nekoordinovaností. Jednotlivé výzkumy nevycházely z potřeb společenské praxe a byly motivovány spíše individuálním zájmem a individuální zaměřeností jejich realizátorů. Mnohé z výzkumů postrádaly i solidní teoretické zázemí a byly až příliš prakticisticky orientovány. Proto se v minulém roce přistoupilo k některým zásadním opatřením; jejich přijetí má vytvořit příznivé podmínky a předpoklady pro sladěný, organizovaný vědecký výzkum mládeže. Jedním z počátečních kroků na této cestě bylo vypracování plánu vědeckého zkoumání mládeže. V Ústavu společenských věd ÚV MSDS byla zformována výchozí výzkumná koncepce, sloužící jako podklad k široké diskusi, jejímž cílem je stanovení okruhů základních výzkumných problémů. V této koncepci je na prvním místě úkol zkoumání místa a úlohy mládeže ve společenské struktuře současného Maďarska. Na základě výsledků několika předcházejících dílčích výzkumů, které ukázaly, že životní podmínky, aspirace, možnosti vzdělávání a získání odborné kvalifikace nejsou u mládeže jednotlivých sociálních tříd a vrstev stejné, se přistupuje k mládeži diferencovaně. Hlavní směr a cíl tohoto obsáhlého a rozhodně dlouhodobého úkolu by bylo možno formulovat takto: zkumat vývoj sociální struktury maďarské mládeže, zvláštní situaci jednotlivých skupin mládeže, jejich životní podmínky; postihnout specifika socializačního procesu a mechanismus a průběh integrování mládeže do společenské struktury. Tento výzkum by byl velice náročný, a to nejen časově; vyžádal by si nezbytně i spolupráci odborníků různých profesí, interdisciplinární přístup. V nejbližších letech se má komplexní výzkumná aktivita orientovat na dva problémové okruhy: 1. Především má být analyzována funkce školy (jednotlivých typů škol), a to jak z hlediska vytvářených možností mobility, tak i z hlediska uspokojování celospolečenských potřeb, pokud jde o pracovní síly a odborníky, 2. Druhý základní okruh představuje přechod mládeže ze škol (různého typu) do pracovního procesu, zapojování mladých lidí do společenské dělby práce. Zde půjde i o konfron-

taci dříve vytvořených individuálních postojů a aspirací se skutečnými společenskými podmínkami a postíně vlivu případných rozporů na hodnotovou orientaci mladých lidí. (Jednou z komponent tohoto výzkumu bude např. zkoumání mladých pomocných dělníků — tvoří 20 % všech zaměstnaných mladých lidí ve věku do 24 let; bude zjišťováno, z kterých sociálních vrstev mladí pomocní dělníci pocházejí, jaké mají perspektivy v rámci diferencované dělby práce a rychlého technického pokroku, jaké mají možnosti k získání odborné kvalifikace atp.)

Komplexní plán nepočítá s tím, že by se celého výzkumného úkolu ujala jedna jediná instituce, popřípadě že by došlo k vytvoření instituce nové. Realizátory tohoto výzkumného komplexu mají být jak vysoké školy (především katedry marxismu-leninismu, pedagogiky, filosofie, sociologie a psychologie), tak i pracovníci Maďarské akademie věd, vědeckých institucí některých ministerstev, dále pracovníci Vysoké školy stranické, Ústavu dějin MSDS, Ústavu společenských věd při ÚV MSDS a ÚV Komunistického svazu mládeže.

Je pochopitelné, že spolupráce tolika institucí se neobejde bez koordinace, která byla svěřena Ústavu společenských věd při ÚV MSDS, při němž bude vytvořena i informační a dokumentační základna výzkumů mládeže.

Na závěr informace o maďarské sociologii mládeže uvedu několik titulů (vybraných především proto, že byly jazykově dostupné). Maďarští sociologové věnovali v uplynulých letech pozornost především studující mládeži (pracující mládež i mládež učňovská byly značně opomíjeny) a tvorbě jejího světového názoru. Janó Faragó (*Fiatalok vallomásai világnézetről, erkölcsről* — Vyznání mladých o světovém názoru, morálce, Budapest, 1968) shrnul výsledky výzkumů školní mládeže, vysokoškolských studentů a dospělých pracovníků a hledal odpověď na otázku, které sociální faktory ovlivňují světový názor, jak působí náboženská výchova v současné maďarské rodině a jaké postoje zaujímají děti, mládež a dospělí k věřícím a k církvi. O výsledcích tří výzkumů religiozity a výzkumu sekularizačního procesu u vysokoškolských studentů (komparativní výzkum — socialistické země) podrobně informuje stať I. Vargy (*La secularisation de la jeunesse Hongroise*, Archives de Sociologie des Religions, 12, 1967). K. Varga (*Magyar egyetemi hallgatók életfel-fogása* — Životní pojetí maďarských vysokoškoláků, Budapest, 1968) nás seznamuje s výzkumem (mezinárodní srovnání) hodnotového systému maďarských vysokoškoláků, především s proporionalitou zastoupení tzv. prvků „národních“, „evropanství“, „socialismu“. Myslím, že za pozornost stojí i vydání obsáhlého sborníku překladů ze světové sociologické literatury (Ifjúságszociológia. Budapest, 1969).

* * *

Tato informace o sociologii mládeže v ostatních socialistických zemích je pouze hrubým rámcovým obrazem, který je nutno doplnit vlastním studiem literatury. S některými pra-

cemi našich kolegů se můžeme seznámit v překladu.

Jak bylo uvedeno již v úvodu, je v současné době věnováno mládeži stále více pozornosti, a to nejen sociology, ale i pracovníky politických institucí. Rozvoj každé společnosti je odvislý od toho, jak dalece bude nastupující generace připravena převzít a interiorizovat kulturní vzorce generací předcházejících, jak dalece bude rozvíjet základní elementy svého sociálního a politického systému a v jaké míře přijme tyto prvky skutečně za své. Připomeňme si v této souvislosti úsilí V. I. Lenina, který věnoval mládeži ve svých pracích velikou pozornost.

Chceme-li na mládež působit, měli bychom ji systematicky poznávat. Mládež má své biologické, psychologické i sociální zvláštnosti, k nimž nutno přihlížet, ale je bytostně spjata s celkem, jehož je součástí a jehož charakter determinuje i její základní rysy. A právě důslednost uplatňování tohoto teoretického východiska je charakteristickým znakem větší-

ny prací našich kolegů ze socialistických zemí, pro něž mládež není abstraktní entitou, izolovanou od existující sociální skutečnosti, ale je jejím inherentním komponentem.

Eliška Freiová

Při přípravě této informace bylo čerpáno především z těchto odborných časopisů:

Polsko — *Kultura a społeczeństwo* (1968—1971); *Kwartalnik socjologiczny* (1968—1970); *Studia socjologiczne* (1967—1971); *Wies współczesna* (1969—1970); *The Polish Sociological Bulletin* (1969—1971)

Rumunsko — *Revue Roumaine des Sciences Sociales*, řada pedagogiky, psychologie, sociologie (1969—1970).

NDR — *Jugendforschung* (1968 a neúplně ročníky 1969—1971); *Deutsche Zeitschrift für Philosophie* (1966—1971); *Junge Generation* (1967—1968); *Wissenschaftliche Zeitschrift der TU Dresden* (1968—1969).

SSSR — *Voprosy filosofii* (1968—1971); *Filosofskije nauki* (1968—1971).

Bulharsko — *Filosofska misul* (1969—1971); *Sociologičeski problemi* (1969—1971).

Maďarsko — *Magyar filozófiai szemle* (1967—1971); *Tarsadalmi Szemle* (1970—1971) + recenze a zprávy uváděné v maďarsky psaných časopisech

* * *

Antonín Hodek

vědec — učitel — revolucionář

Profesor Antonín Hodek se dožívá svěží a duševně mladý, plný tvůrčí energie a plánů 70 let.

Narodil se 3. března 1903 v Praze. V letech okupace byl vězněn v různých káznících, naposled v koncentračním táboře v Dachau, kde pracoval jako člen mezinárodní odbojové skupiny.

Po válce absolvoval dvouletou mezinárodní leninskou politickou školu v Moskvě, po svém návratu se aktivně podílel na boji s reakcí na Vysoké škole politické a sociální.

Stati, články, referáty a vystoupení s. Hodka jsou převážně sociologického zaměření, jejich základem je hluboký marxisticko-leninský přístup.

Koncepcí profesora Hodka zvýrazňuje potřebu soustředit pozornost na problémy metodologie společenských věd, v níž je třeba bojovat proti neopozitivismu s jeho eklekticismem a faktografickou omezeností, proti

technicismu i sociálnímu determinismu. Vychází z nutnosti rozhodně bránit společenskou vědu jako celek před odklonem od její třídnosti a stranicnosti, od ignorování historického úkolu dělnické třídy jako hlavní a vedoucí hybné síly společenského vývoje současné epochy.

Sedmdesátka zastihuje s. prof. Hodka, nositele Řádu práce a řady vyznamenání za ilegální činnost a pomoc při výstavbě socialismu, v plné intelektuální aktivitě. Je obklopen mnoha svými žáky a přáteli, které vedl a pomáhal jim v práci a v životě, upevňoval je v jejich víře ve věčné mládí a sílu komunistických idejí, stále se přeměňujících prací miliónů prostých lidí v obrovskou, ničím nezdotatelnou materiálu sílu budování socialismu a komunismu.

Ti všichni mu přejí do dalších let jeho práce štěstí a úspěchy, aby ještě dlouhá léta osobnost tohoto komunistického vědce, učitele a revolucionáře ovlivňovala rozvoj naší marxistické společenskovední fronty.

František Kutta

SOCIOLOGICKÝ ČASOPIS. Vydává Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV, Jilská 1, 110 00, Praha 1, telefon 249-391, v ACADEMII, nakladatelství Československé akademie věd, Vo-dičkova 40, 112 29 Praha 1. — Objednávky a předplatné přijímá PNS, administrace odborného tisku, tř. Obránců míru 2, 656 07 Brno. Lze také objednat u každého poštovního úřadu nebo doručovatele. — Vychází šestkrát ročně. Cena jednotlivého sešitu Kčs 10,—, roční předplatné Kčs 60,—. — Objednávky ze socialistických zemí vyřizuje ARTIA, Ve Smečkách 30, 111 27 Praha 1. — Tiskne Státní tiskárna, n. p., závod 4, Sámova 12, 101 46 Praha 10. — Rukopis tohoto čísla odevzdán do tiskárny v prosinci 1972. Číslo vyšlo v dubnu 1973.

Sole agents for all western countries with the exception of the German Federal Republic and West Berlin JOHN BENJAMINS N. V., Periodical Trade, Warmoesstraat 54, Amsterdam, Holland. Annual subscription: Vol. 9, 1973 (6 issues) Dutch Glds. 40,—.

© ACADEMIA, Praha 1973.